

УДК (UDC) 94 (477.82) «17/18»: 351.742
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.3\(43\).657](https://doi.org/10.33782/eminak2023.3(43).657)

INSTITUTE OF GOVERNOR/POLICE CHIEF IN GOVERNANCE SYSTEM OF RUSSIAN EMPIRE OF THE LATE 18TH CENTURY – 60S OF THE 19TH CENTURY (ON MATERIALS OF VOLYN HUBERNIA)

Andrii Shevchuk¹, Oksana Markevych²

¹ Zhytomyr Polytechnic State University (Zhytomyr, Ukraine)
e-mail: shevchuk.istor@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9023-5214>

² Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine)
e-mail: oksanamarkevich@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0457-8697>

ABSTRACT

The purpose of the research paper is to highlight the functioning of the governor (horodnychy) / police chief (politsmeister) institute from the end of the 18th century till the reform of the local police in 1862.

The scientific novelty. Conclusions are made about an individual approach to the appointment of governors / police chiefs in the settlements where rapid economic development, population size, etc. were the determining factors. The powers of those officials and their specific tasks in Volyn hubernia are analyzed. An analysis of staffing issues is made as well; period of service and career growth opportunities are determined.

Conclusions. During the first half of the 19th century, the supreme power was seeking effective mechanisms for managing cities and towns given their growing role in the economic life of the empire. That resulted in the adoption of a whole series of laws that regulated the functions of the governor / police chief and approaches to their appointment. They had wide-ranging powers in the areas of urban construction, food supply, and the fight against epidemics, but police functions were always predominant. Eventually, a decision was made to reorganize the local police, in which there was no place for the governor, unlike the police chief, whose necessity was justified by the unequal development of cities and towns.

In the internal hubernias, such (police chief) appointments were extraordinary, in contrast to Volyn hubernia, where the management of towns required special supervision by the authorities, taking into account the proprietary nature of the povit centers, the regulation of the Jewish ethnic group residence, the remnants of Magdeburg law, and the large military presence, which required additional control by the authorities.

It was in the context of integration intentions that those officials were assigned a key role – the widest powers in the town, closest to the population, especially where there was neither a magistrate nor town дума. That was reflected in the staffing of the corps of governors / police chiefs. Preference was given to former military personnel, for whom that position could become a kind of career boost: from a collegiate assessor to a court councillor. The period of service in different periods ranged from 3.3 to 4.6 years. To prevent officials from ‘staying too long in one place’ and not to ‘get acquaintances’, the authorities performed frequent staff reshuffles. According to the results of the audit by Senator Emanuel von Sievers, all officials were replaced, which indicated a flexible policy in managing the captured region.

Keywords: Volyn hubernia, governor, police chief, town police, imperial policy

**ІНСТИТУТ ГОРОДНИЧОГО / ПОЛІЦМЕЙСТЕРА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ КІНЦЯ XVIII – 60-Х РР. XIX СТ.
(НА МАТЕРІАЛАХ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)**

Андрій Шевчук¹, Оксана Маркевич²

¹ Державний університет «Житомирська політехніка» (Житомир, Україна)
e-mail: shevchuk.istor@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9023-5214>

² Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)
e-mail: oksanamarkевич@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0457-8697>

АНОТАЦІЯ

Мета статті – висвітлити функціонування інституту городничого / поліцейстера з кінця XVIII ст. і до реформи місцевої поліції 1862 р.

Наукова новизна. Зроблено висновки про індивідуальний підхід щодо призначення городничих / поліцейстерів у міста, де визначальним фактором були стрімкий економічний розвиток, чисельність населення тощо. Проаналізовано повноваження цих чиновників і специфічні завдання у Волинській губернії. Зроблено аналіз кадрового забезпечення, підраховано тривалість перебування на службі та можливості кар'єрного зростання.

Висновки. Упродовж першої половини XIX ст. верховна влада шукала дієвих механізмів управління містами з огляду на їх зростаючу роль в економічному житті імперії. Результатом стало прийняття цілої низки законів, які регулювали функції городничого / поліцейстера та підходи до їх призначення. Вони мали широкі повноваження у сферах міського будівництва, забезпечення продовольством, боротьбі з епідеміями, але переважаючими завжди були поліцейські функції. Врешті, було прийнято рішення про реорганізацію місцевої поліції, в якій городничому не знайшлося місця, на відміну від поліцейстера, потреби в яких обґрунтовувалися неоднаковим розвитком міст.

У внутрішніх губерніях такі (поліцейстерські) призначення були екстраординарними, на відміну від Волинської губернії, де управління містами потребували особливого нагляду з боку влади, зважаючи на приватновласницький характер повітових центрів, урегулювання проживання єврейського етносу, залишків магдебурзького права і чисельного розташування військових, що вимагали додаткового контролю з боку влади.

Саме в інтеграційних намірах цим чиновникам відводилась ключова роль – найширші повноваження у місті, найближчі до населення, особливо там, де не було ні магістрату, ні міських дум. Це відобразилося на кадровому забезпеченні корпусу городничих / поліцейстерів. Перевага надавалася колишнім військовим, для яких ця посада могла стати своєрідним кар'єрним трампліном: від колезького асесора до надвірного радника. Тривалість служби у різні періоди коливалась від 3,3 до 4,6 років. Щоб чиновник не «засиджувався» на одному місті і не «обростав» знайомствами, влада вдавалась до частих кадрових перестановок. А за результатами ревізії сенатора Ф. Сіверса відбулася повна заміна всіх чиновників, що свідчить про гнучку політику в управлінні захопленим краєм.

Ключові слова: Волинська губернія, городничий, поліцейстер, міська поліція, імперська політика

ВСТУП

Захоплення Російською імперією земель Правобережної України змушувало верховну владу перебувати у постійному пошуку прийнятних моделей управління, узгоджувати свою політику з запитами місцевих еліт і простолюду, експериментувати зі структурою, функціями та повноваженнями місцевої влади заради пришвидшення інтеграційних процесів. Інкорпоровані міста познайомили верховну владу та місцевих адміністраторів із новими для них сюжетами: вмінням самостійно розв'язувати владні та господарські справи, перебувати у власності магнатів і при цьому користуватися магдебурзьким правом з обмеженими адміністративними та судовими функціями. Покладаючи великі надії на містян (міщан і купців) у справі розвитку економіки, імперська влада використовувала політику компромісів, намагаючись повернути на свій бік міську еліту. Для цього було сконструйовано міську стану судову систему, яка стала «містком домовлянь», допущено до участі у роботі судових установ євреїв, збережені статутове право та сеймові конституції, інститут адвокатури. Проте чи поширювалася така поступливість на адміністративну владу? Якою була роль городничого / поліцмейстера – керувати містом та, головне, поліцією чи зайняти більш вагоме місце у реалізації імперської політики? Вивчення діяльності цього владного інституту на прикордонних, складних у соціоетнічному плані, територіях поглибить розуміння процесу керованості міст в окремому регіоні, які управлінські заходи запроваджувались для пришвидшення їх розвитку, якими повноваженнями наділялись городничі / поліцмейстери та їх роль у «створенні модерної регульованої держави»¹.

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Сучасна українська та зарубіжна історіографія активно займається вивченням теорії та історії міст, свідченням чого є видання спеціалізованих періодичних журналів² та узагальнюючих праць з історичної урбаністики³. Вихід монографії Інституту історії України НАН України «Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)» став результатом багаторічної праці колективу авторів, які поставили перед дослідниками історії міст нові методологічні питання: як підходити до їх вивчення, як висвітлювати численні перетворення, котрих зазнали міста України у модерний період⁴. Відносно мало уваги в ній приділяється управлінню у досліджений нами час, за винятком праць В. Шандри та Ю. Глизи про формування міських станових органів самоврядування, а також проблеми ліквідації магдебурзького права та встановлення самоуправління за імперським зразком⁵.

¹ Термін «модерна регульована держава» використала В. Шандра у колективній праці: Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / Відп. ред. О.П. Реєнт. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. С. 28.

² Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій / НАН України, Інститут історії України. URL: <http://mics.org.ua/journal/index.php/mics>

³ Верменич Я. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 305 с.

⁴ Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / Відп. ред. О.П. Реєнт. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 608 с.

⁵ Глизь Ю. Київська міська дума: розбудова модерного міста. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 328 с.; Шандра В. Міщанські органи станового самоврядування в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 345 с.

У вітчизняній історіографії окремо варто виділити праці, які стосуються вивчення міст і містечок Волинської губернії. О.Карліна дослідила чисельність міст Волинської губернії, їх етносоціальну структуру, проблеми взаємодії влади та органів самоврядування⁶. О.Прищепа найповніше висвітлила особливості приватновласницьких міст Волині, в тому числі питання діяльності міських органів управління у другій половині XIX ст.⁷ Авторка більш акцентувала увагу на господарських справах, ніж на організації роботи поліції. П.Леснича, досліджуючи повсякденне життя міських поселень Волинської губернії, частково висвітлила питання діяльності міського управління⁸. Інноваційним і спонукальним до роздумів є дослідження американського професора Й.Петровського-Штерна про життя єврейського містечка – штетлу. Автор чільне місце відводить проблемі взаємовідносин між єврейським етносом і російською владою. Городничі за вказівкою верхньої влади збирали інформацію про проживання євреїв, прибутки з міст, число платників податків⁹. Не оминає автор і питання контрабанди товарів і колаборації євреїв і губернських чиновників. Штетл став місцем швидкого збагачення російських чиновників, які або наживалися на хабарах, або раділи перехопленій контрабанді¹⁰.

А.Скрипник, вивчаючи вплив російської військової присутності у регіоні, вперше узгодив це з діяльністю городничих¹¹. Міста Волині в полі зору польських дослідників переважно аналізувалися в контексті збереження традицій польської освіти та культури, формування осередків польського національного руху впродовж XIX ст.¹² тощо, а от питання міського поліцейського управління не знайшли в них належного відображення.

Окремо виділимо дослідження, які стосувалися історико-правових аспектів становлення та діяльності інституту городничих / поліцмейстерів у губерніях Російської імперії першої половини XIX ст. Білоруський дослідник Ю.Снапковскі у розвідці про городничих і поліцмейстерів Вітебської губернії доводить, що вирішальним фактором їх призначення була військова служба, аргументуючи висновки аналізом формулярів¹³. Специфіку функцій чиновників в Оренбурзькій

⁶ Карліна О.М. Конфлікт між традиціями міського самоврядування і системою міського управління на Волині наприкінці XVIII – перших десятиліттях XIX ст. *СОЦІУМ. Альманах соціальної історії*. 2007. Вип. 7. С. 280-289; Карліна О.М. Соціальна структура населення міст і містечок Волинської губернії наприкінці XVIII століття. *СОЦІУМ. Альманах соціальної історії*. 2013. Вип. 10. С. 97-114.

⁷ Прищепа О.П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Рівне: ПП МД, 2010. 287 с.

⁸ Леснича П.А. Повсякденне життя міських поселень Волинської губернії другої половини XIX – початку XX ст.: Дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2019. 228 с.

⁹ Петровський-Штерн Й. Штетл: золота доба єврейського містечка / пер. з англ. Я. Стріхи. Київ: Критика, 2019. С. 35.

¹⁰ Ibid. С. 70.

¹¹ Скрипник А.Ю. Вплив російської військової присутності у Правобережній Україні на інкорпорацію регіону наприкінці XVIII – середини 60-х рр. XIX ст.: Дис.... док. іст. наук: 07.00.01 / Кам'янець-Подільський нац. університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017. 860 с.

¹² Szwed R. Kultura i tożsamość wschodniego pogranicza Polski. *Sprawy Narodowościowe*. Seria Nova. 2010. Z. 36. S. 51-76.; Danilewiczowa M. Życie literackie Krzemieńca w latach 1813-1816. *Rocznik Wołyński*. T. II / pod redakcją J. Hoffmana. Równe, 1931. S. 128-142.

¹³ Снапкоўскі Ю. Полицмейстеры и городничие Витебской губернии – ветераны антинаполеоновских войн начала XIX века. *Віцебскія старажытнасці: Матэрыялы навуковых канферэнцый*. Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2013. С. 179-183. URL: <http://surl.li/dywdx>

губернії проаналізували С. Ємелін і С. Хакімов¹⁴. Автори звернули увагу на те, що діяльність міської поліції, у тому числі городничих / поліцмейстерів, не регламентувалась спеціальним законодавчим актом, а розглядалася окремо по кожному місту. Це стосувалося і жалування чиновників, яке залежало від числа мешканців і міських прибутків. Був складений соціо професійний портрет «типового» городничого Оренбурзької губернії.

Поліцію у віддалених від центру містах Сибіру охарактеризував Р. Євтехов. На думку автора в умовах транскордоння чиновники виконували роль координатора й організатора міського життя¹⁵. Такої ж думки притримувався І. Коновалов, який назвав поліцейських головною опорою самодержавства. Однак автор не обґрунтовано зарахував до них губернатора та віце-губернатора, в яких поліцейські повноваження не були переважаючими. Окрім того, результатом кадрового дефіциту він називає політику залучення на службу декабристів і польську шляхту у заслання, а формуляри їх «неблаговидними»¹⁶. При цьому автор не аналізує їх службу, мотивів такого призначення, а серед них були дворяни прогресивних поглядів, з високим рівнем освіти, найбільшим злочином яких була незгода з тодішньою державною політикою.

Системно до розгляду повноважень і характеристики кадрового складу городничих / поліцмейстерів підійшла А. Бірюкова. Авторка поіменно характеризує цих чиновників у Самарі, виділяючи головні завдання, які вони виконували й які були маркерами їх подальшої успішної кар'єри чи раптового звільнення: забезпечення протипожежної безпеки, попередження та ліквідація заразних хвороб, боротьба зі злочинністю¹⁷. Для створення просопографічного портрету авторка залучила широке коло джерел – від архівних матеріалів до художніх творів, яким надає високий ступінь вірогідності. Однак образ, виписаний із літературних персонажів, видається гіпертрофовано грубим і жорстоким. Городничі дозволяли собі відкрито знущатись над містянами, застосовували тортури, а тогочасний соціум сприймав таку поведінку нормою, авторка пояснює це низьким рівнем правової культури чиновників і містян¹⁸. У губерніях Правобережної України такий чиновник прослужив би менше часу, ніж витратив на дорогу з внутрішніх губерній. Городничі / поліцмейстери вимушені були пристосовуватися до умов, де власники міст, шляхта та місцеві євреї задавали стиль управління.

Комплектацію кадрів городничих Малоросійської губернії за правління Павла I зробив Б. Галь. Він також узагальнив відомості про функціонування міської поліції

¹⁴ *Ємелін С., Хакімов С.* Историко-правовые аспекты становления и деятельности института городничих в Российской империи в конце XVIII – в первой половине XIX вв. *Юридическая наука: история и современность*. 2018. № 5. С. 66-76.

¹⁵ *Євтехов Р.А.* Организация и роль городской полиции в системе управленческих институтов Забайкальской области XVIII – начало XX вв. *Сибирская ссылка*. 2017. Вып. 8 (20). С. 143-159.

¹⁶ *Коновалов И.А.* Сибирская полицейская бюрократия в государственном аппарате абсолютизма в первой половине XIX в. *Вестник РУДН. Серия: История России*. 2017. Т. 16. № 3. С. 400-413. DOI: 10.22363/2312-8674-2017-16-3-400-413.

¹⁷ *Бірюкова А.Б.* Городничие и полицмейстеры Самары (1780-е – начало 1860-х годов). *Современная научная мысль*. 2020. Вып. 6. С. 25-38. DOI: 10.24412/2308-264X-2020-6-25-38

¹⁸ *Бірюкова А.Б.* Городничие как профессиональная группа: от литературных образов к реалиям провинциальной повседневности в дореформенной России. *Manuscript*. 2019. Т. 12. Вып. 1. С. 27-32. DOI: 10.30853/manuscript.2019.1.5

Ніжина, звернувши увагу на еволюцію кадрового складу¹⁹. Еволюцію міських поліцейських інституцій на прикладі Києва під час буржуазних реформ 1860-1880 рр. прослідкувала О. Білявська. Авторка частково торкається питань їх функціонування протягом дореформеного періоду та вважає, що неспроможність реагувати на тогочасні виклики суспільства стала причиною запровадження реформ. Серед повноважень найбільше виділено нагляд за неблагонадійними особами та представниками революційного та національного рухів²⁰.

Проведений нами аналіз сучасних українських і зарубіжних авторів дозволив зробити висновки про зацікавлення проблематикою вивчення соціально-економічних і культурних аспектів життя міст та управління ними і відсутність спеціалізованих праць про функціонування інституту городничого / поліцмейстера у Волинській губернії.

Завданням даного дослідження є висвітлення функціонування інституту городничого / поліцмейстера з кінця XVIII ст. і до реформи місцевої поліції 1862 р. та визначити в яких випадках влада погоджувалась на запровадження поліцмейстерського управління, а коли задовольнялась управлінням городничого; розкрити їх повноваження, з'ясувати підходи до кадрової політики на ці посади в Російській імперії, а також особливості їх діяльності у Волинській губернії.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ГОРОДНИЧОГО / ПОЛІЦМЕЙСТЕРА

У Російській імперії інститут городничого запроваджувався у повітових містах відповідно до «Учреждений для управления губерний Всероссийской империи» 1775 р. (далі – «Учреждения...») і був ліквідований 1862 р. в рамках проведення реформи місцевої поліції²¹. Посада відповідала восьмому класу з жалуванням 430 руб.²², передбачала окрему канцелярію для здійснення діловодства. Порядок призначення городничих неодноразово змінювався: якщо згідно «Учреждений...» кандидатуру визначало губернське правління, а Сенат остаточно затверджував на посаді, то уже з 1803 р., у рамках міністерської реформи, за представленням міністра внутрішніх справ з тих, кого рекомендував губернатор²³. Російські імператори подбали про управлінський імідж цієї владної інституції, оскільки кадровий склад формувався передусім з колишніх військових, за якими зберігалися військові звання²⁴.

Повноваження городничого стосувалися ключових питань, якими жило повітове місто: безпека населення, забезпечення продовольством, стан доріг, мостів, переправ, заходи з попередження та ліквідації пожеж, епіdemій, падежу худоби тощо.

¹⁹ Галь Б. Комплектація кадрів городничих Малоросійської губернії. *Сіверщина в історії України*. 2013. Вип. 6. С. 308-316; Галь Б. Ніжинські поліцейські службовці кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Ніжинська старовина*. 2013. Вип. 15 (18). С. 29-46.

²⁰ Білявська О.С. Реформи правоохоронних органів Києва в умовах наростання революційного та національного рухів у пореформений період другої половини XIX – початку XX ст. *Сторінки історії*. 2016. Вип. 41. С. 53-66. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/18611>

²¹ Полное собрание законов Российской империи (ПЗСРИ). Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 20. № 14392. С. 232; ПЗСРИ. Собр. 2-е. Отд. 2. Санкт-Петербург, 1863. Т. 37. № 39087. С. 588.

²² ПЗСРИ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 25. № 18929.

²³ Галь Б. Ніжинські поліцейські службовці... С. 33.

²⁴ ПЗСРИ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 31. № 24436. С. 461; ПЗСРИ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 37. № 28758. С. 854.

Пріоритетним завданням було забезпечення продовольчої безпеки в місті, що передбачало нагляд за запасними магазинами та складання щомісячних звітів про наявність у ньому необхідного запасу харчів (хліба, солі, вина) та грошей. Ці повноваження городничого додатково регламентувалися «Уставом о вине» 1781 р. та «Уставом о соли» 1781 р.²⁵ Також він особисто засвідчував правильність мір і ваги аби населення та купці не зазнавали втрат.

Городничий відповідав за стан шляхів сполучення у повітовому місті, опікувався державними будівлями. Важливим завданням було попередження та ліквідації пожеж, боротьба з епідеміями та епізоотією. Чиновнику заборонялося залишати місто, якому загрожувала небезпека, а ефективність прийнятих заходів оцінювались місцевою та верховною владою. Остання з підозрою дивилась на можливість городничого надовго покидати межі повітового міста, окрім відпустки на 28 днів²⁶. У зв'язку з цим розгорнулася жвава дискусія, оскільки центральна влада розглядала можливість залучити городничих до ревізії продовольчих магазинів у повітах, що передбачало відлучення з міста на тривалий час. Ця ініціатива не знайшла підтримки в імператора, який обмежив їх участю у містах, а в повітах дане питання делегувалося справнику²⁷. Таким чином, городничий був тісно зв'язаний з містом, яке він не міг залишати на тривалий час.

Найбільше повноважень стосувались безпеки населення – виконання поліцейських функцій. Він безпосередньо відповідав за дотримання безпеки і порядку в місті, запобігав злочинності, повідомляв суду про людей, які переховували втікачів, біглих селян і виконував його рішення про стягнення з них пені. Заохочував населення до праці, рукоділля та заняття промислами. З прийняттям «Уставу благочиния или полицейский» 8 квітня 1782 р. поліцейські повноваження лише збільшилися²⁸. У містах створювалися поліцейські управи, до складу яких входили городничий, пристави кримінальних і цивільних справ і два ратмани. Функції городничого викристалізувалися як чиновника від держави (на протигагу органам місцевого самоврядування), який дбав про безпеку і наглядав за виконанням наказів місцевої та верховної влади.

Павло I вніс певні коригування у функціонування поліції в містах – були ліквідовані Управи, а їх повноваження повністю передавались городничим. При цьому оголилася основна проблема такого уніфікованого підходу – міста розвивалися неоднаковими темпами, а отже вимагали більш гнучкого підходу у чисельності поліцейських у містах. Це мала урегулювати реформа поліції від 24 жовтня 1803 р., яка передбачала запровадження у деяких містах посади поліцмейстера зі штатом чиновників²⁹. У містах, де проводились ярмарки, стрімко зростала чисельність населення, або були особливі промисли – губернатор міг ініціювати запровадження додаткового штату поліції на чолі з поліцмейстером, жалування яким виплачувалось з міських прибутків. У таких містах не призначалися городничі, а губернатор, міська дума та поліцмейстер мали щорічно складати звіт, де обґрунтовувався такий додатковий штат поліції. Міністерство

²⁵ *Правилов Ф.* Памятник из законов, руководствующий к познанию должностей, возложенные на места и на обретающих в них собранный трудам. Ч. 2. Изд. 3. Москва, 1806. С. 151.

²⁶ Цивільний губернатор погоджував відпустку городничих тривалістю 28 днів, до чотирьох місяців дозволялося відлучатися від займаної посади з дозволу Міністерства внутрішніх справ. ПЗСРІ. Собр. 2-е. Отд. 1. Санкт-Петербург, 1836. Т. 11. № 8911. С. 156.

²⁷ ПЗСРІ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 31. № 24150 і № 24372.

²⁸ ПЗСРІ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 21. № 15379. С. 462.

²⁹ ПЗСРІ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 27. № 21007. С. 947.

внутрішніх справ не склало додаткових інструкцій поліцмейстерам, які у щоденній діяльності користувалися «Учреждениями...» 1775 р., тобто тими ж нормами, що і городничі. Городничі призначалися лише в повітові адміністративні центри, а поліцмейстери як в повітове, так у будь-яке заштатне місто, необхідність якого мати особливий штат поліції була обґрунтована перед верховною владою. Цей спосіб призначення надавав поліцмейстеру особливої ваги. Отже, у міста для здійснення державного управління призначались або городничі або поліцмейстери.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

На завойованих територіях колишньої Речі Посполитої верховна влада ліквідувала старий адміністративно-територіальний поділ на воєводства та запроваджувався новий – губерньський. Під час нетривалого перехідного періоду до прийняття «Учреждений...» 1775 р. у містах адміністративні повноваження виконували земські смотрителі (наглядачі). Їх нашвидку призначали з військових офіцерів з командою солдат задля виконання таких же обов'язків, що і штатні команди при городничих у внутрішніх губерніях Російської імперії³⁰.

Особливістю інкорпорованого регіону став приватновласницький характер міст. Це значно ускладнювало визначення повітових центрів губернії, а отже і призначення городничих. Більшість міст і містечок з високим рівнем розвитку торгівлі та ремесел, значною чисельністю населення, необхідних для відкриття повітових органів влади, належали заможним магнатам, домінування яких над населенням могло ускладнювати роботу державних установ. Імператриця Катерина II наказала місцевій владі докласти зусилля, щоб присутственні місця створювались у містах, які вже перебували у казенній власності, або які можна було придбати без значних витрат із державної скарбниці³¹. Найперше для використання під майбутню повітову адміністрацію верховна влада розглядала приватновласницькі міста, конфісковані в учасників повстання під проводом Т. Костюшка. Однак, таких випадків на Волині було небагато. За участь у змові та підготовці повстання на майно Тадеуша і Михайла Чацьких накладався секвестр з подальшою конфіскацією. Пізніше з них були зняті обвинувачення, але влада не поспішала повертати їм місто Острог і частину Володимира, в яких планувалося розміщення повітових державних установ. Власникам виділили два роки аби остаточного з'ясувати умови продажу, а державна скарбниця брала на себе ліквідацію їхніх боргів³².

За ініціативи місцевої влади губерньським центром визначили Житомир, а повітовими – Володимир-Волинський, Дубно, Заслав, Ковель, Кременець, Луцьк, Овруч, Острог, Новоград-Волинський, Рівне, Старокостянтинів. Серед них міста Дубно та Рівне належали родині Любомирських, Заслав – Сангушкам, Острог – Чацьким, а Старокостянтинів – княгині Абамелек, Житомир – Ілінському³³. Верховна влада бажала аби городничі, шляхом компромісів із власниками, здійснювали управління, у той час як за власниками збереглося вотчинне право на міську землю, право збирати різні податки з промислів і торгівлі³⁴.

³⁰ Жукович П.Н. Управление и суд в Западной России в царствование Екатерины II. Журнал Министерства народного просвещения. Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1914. Т. 51. С. 29.

³¹ Держархів Житомирської області (ДАЖО). Ф. 16. Оп. 4: 1796-1818. Спр. 55. Арк. 3.

³² ДАЖО. Ф. 524. Оп. 1: 1796-1797. Спр. 7. Арк. 163-164.

³³ ПЗСРИ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 27. № 20481. С. 328-329.

³⁴ Прищепя О.П. Міста Волині... С. 59.

Приватновласницький характер міст – ця особливість краю – породжувала труднощі в управлінні та змушувала державу вдаватись до пошуків шляхів їх розв'язання.

Прикладом домінування власника над функціонуванням міської поліції загалом, і городничого зокрема, є ситуація 1803 р. навколо Дубно, яке опинилося у вирі корупційного скандалу через використання власником князем Любомирським місцевої поліції. Жителі скаржилися губернській владі на десятикратне підняття податку. Кошти стягувались місцевою поліцією, яка відбирала майно, жорстоко поводитись з місцевими жителями³⁵. Це суперечило нормам «Учреждений...», де вказувалось що городничі підпорядковуються губернському правлінню, а не власнику, хоч і утримуються з міських доходів. Такий казус міг виникнути тому, що новоприбулі чиновники, яких відправляли з внутрішніх губерній Російської імперії, не стикалися з випадками, коли місто (а точніше земля, на якій воно розбудоване) має власника. Для прикладу, під час мандрівки до Києва 1817 р. пензенський віце-губернатор (1791-1796) та владімирський цивільний губернатор (1802-1812) І. Долгорукий не розумів, як графині Браницькій міг належати повітовий Богуслав, де перебували одночасно «державні чиновники і дворянські»³⁶. Такий стан речей суперечив намірам верховної влади нівелювати вплив польської шляхти та пришвидшити інтеграцію краю.

Ще однією функцією, покладеною на городничих / поліцмейстерів, став нагляд за проведенням виборів до магістратів / ратуш. На початку 1798 р. вибори до магістрату відбувались у Житомирі, Овручі, Луцьку, Володимирі, Кременці, Ковелі, Дубно. У цих містах городничі контролювали обрання на посади, подавали список новообраних представників для затвердження губернатору та губернське правління з певними рекомендаціями³⁷. Інші міста – Рівне, Острог, Старокостянтинів і Заслав не мали ні магістрату, ні міських дум і відносились до інших міст. У таких містах городничі були єдиними представниками адміністративної влади, у судовій сфері підлягаючи юрисдикції визначених магістратів.

Верховна влада опиралася на міську державну владу для виконання важливих завдань, додаткових доручень чи специфічних заходів. Таким важливим завданням, за яке відповідав городничий у містах Волинської губернії, була організація військового постюю. З огляду на зростання чисельності військових, особливо у таких містах Волинської губернії як Житомир, Луцьк, Новоград-Волинський і Старокостянтинів, було прийнято рішення про створення 1808 р. сталих квартирних комісій у структурі губернської адміністрації. Вони склались з городничого чи поліцмейстера, одного депутата від шляхти, а також представників від містян. У приватновласницьких містах їх очолювали власники³⁸.

Щодо участі городничих у забезпеченні військової присутності у містах, то крім постачання продовольства, фуражу коням та іншого, вони повідомляли губернаторів про всі випадки конфліктів між містянами та військовими. Як зазначає А. Скрипник, така обставина призводила до того, що командири батальйонів вступали у конфлікти з городничими, щоб не допустити згубного розголосу інформації³⁹.

³⁵ ДАЖО. Ф. 67. Оп. 1. (дод.). Спр. 16. Арк. 67зв.-68.

³⁶ Долгорукий И.М. Дневник путешествия в Киев 1817 г. Москва, 1870. С. 88.

³⁷ Карліна О.М. Конфлікт між традиціями міського самоврядування... С. 281.

³⁸ Скрипник А.Ю. Вплив російської військової присутності... С. 327.

³⁹ Ibid. С. 292.

КАДРОВА ПОЛІТИКА

З огляду на важливість завдань, які ставила влада перед городничими / поліцмейстерами, вагоме значення відводилося способам їх призначення та кадровому складу. На законодавчому рівні для Волинської губернії не було здійснено винятків під час призначення цих міських управлінців. Реалізуючи указ від 24 жовтня 1803 р., у губернський Житомир, повітові міста Кременець, Дубно та позаштатний Бердичів 4 липня 1805 р. призначались поліцмейстери з додатковими поліцейськими чиновниками⁴⁰. Указом від 23 квітня 1815 р. особливе поліцейське управління отримав позаштатний Радзивилів⁴¹. Якщо порівнювати з іншими колишніми річпосполитськими територіями, наприклад з Віленською та Гродненською губерніями, то в десяти повітових містах, які перебували у приватній власності, ні городничих, ні поліцмейстерів не призначали загалом, аргументуючи фінансову неспроможність забезпечити їм жалування з доходів міста, а для забезпечення безпеки краю та виконання функцій земської поліції використовувалися військові на чолі з обер-офіцером⁴².

У Волинській губернії вищезазначений підхід не був застосований. В інакшому випадку п'ять повітових центрів (Рівне, Дубно, Острог, Старокостянтинів, Заслав), які були у приватній власності та ще два великі заштатні міста (Бердичів і Радзивилів) не мали б інституції городничого чи поліцмейстера. Державна влада усвідомлювала, що без їх участі не вдалося б забезпечити інтеграцію краю. Та й число приватновласницьких повітових центрів було вражаючим – з дев'яти міст, які перебували у власності шляхти та мали статус повітових центрів у трьох українських правобережних губерніях, п'ять припадало на Волинську губернію. Це ще раз доводить, що Російська імперія відводила важливу роль формуванню міських управлінських інституцій у губерніях Правобережжя, які забезпечували в цілому інтеграцію регіону.

О. Карліна на основі «Географічного та економічного опису Волинської губернії 1798 р.» проаналізувала соціальну структуру населення повітових міст Волинської губернії та підрахувала загальну їх чисельність⁴³. Ці дані дозволили нам зауважити основні підходи щодо запровадження у містах особливостей поліцейського управління.

Як видно із таблиці 1 в містах Житомир і Дубно запроваджувались поліцмейстери з додатковими поліцейськими чиновниками з огляду на чисельність населення, крім того Житомир був губернським центром. Чисельність Кременця не було переважаючим фактором для призначення додаткових поліцейських чиновників. У даному випадку більшим аргументом служить його значення як центру розвитку освіти. Заснування 1803 р. Волинської гімназії (Кременецький лицей з 1819 р.) і його значення як елітного польського навчального закладу, центру збереження польської ідентичності до Листопадового повстання, вимагали прискіпливішої уваги з боку міської поліції. Заштатні міста Бердичів і Радзивилів отримали особливу організацію завдяки вагомому значенню в економічному житті імперії. Річний обіг ярмарок у Бердичеві перевищував 20 млн. руб. Завдяки цьому після 1800 р. місто стало найголовнішим

⁴⁰ ПЗСРІ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 28. № 21824. С. 1116.

⁴¹ ПЗСРІ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 33. № 25829. С. 88.

⁴² ПЗСРІ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 27. № 20454. С. 304.

⁴³ Карліна О.М. Соціальна структура населення міст і містечок Волинської губернії... С. 105-106.

банківським центром Російської імперії⁴⁴. Радзивилів був прикордонним містечком, в якому знаходилась найбільша на цій території митниця на перетині важливих шляхів сполучень. Прикметно, що прокладання шляху від Радзивилова Волинської губернії до південноукраїнських поштових міст, яке ініціював М.І. Комбурлей, було найбільш масштабним будівництвом за об'ємом виконаних робіт і капіталовкладенням на території Правобережної України з часу її входження до складу Російської імперії⁴⁵. Таким чином проявляється індивідуальний підхід по кожному окремому місту для запровадження поліцмейстерів. Відмітимо, що п'ять міст з поліцмейстерським управлінням – це значне число. Для прикладу, у Київській губернії поліцмейстер був лише у губернському центрі (Додаток Б), а от у Подільській – семи містах (Додаток В), що можемо пояснити її прикордонним розташуванням і значним числом військових.

Таблиця 1

Чисельність населення повітових міст Волинської губернії 1798 р.⁴⁶

Місто	Житомир	Володимир-Волинський	Дубно	Заслав	Ковель	Острог
Загальна чисельність населення	5 419	3 450	6 635	4 566	1 674	4 098
Місто	Кременець	Луцьк	Новоград-Волинський	Рівне	Овруч	Старокостянтинів
Загальна чисельність населення	3 528	2 349	1 928	2 638	852	4 581

10 травня 1840 р. був виданий окремий указ про посилення поліції в містах Волинської та Подільської губерній, згідно якого у Старокостянтиніві, Луцьку і Володимирі городничих перейменовували у поліцмейстерів з наданням їм додаткового жалування по 175 руб. сріблом столових, що забезпечувалось у разі необхідності із земських зборів⁴⁷.

Упродовж першої половини XIX ст. держава змінювала способи кадрових призначень городничих / поліцмейстерів. У Сибіру питання призначення городничих відносилось до компетенції генерал-губернатора, а не губернатора⁴⁸. Таким чином на територіях, які мали управлінську надбудову, не місцева, а саме регіональна влада отримала можливість контролювати призначення та звільнення городничих / поліцмейстерів, а отже і їх діяльність. Остаточну крапку було поставлено указом від 19 листопада 1840 р., коли всі генерал-губернатори імперії отримали право звільняти, переводити з міста у місто та призначати на інші посади городничих з повідомленням Міністерству внутрішніх справ⁴⁹.

⁴⁴ Верменич Я.В. Бердичів. *Енциклопедія історії України*. Т. 1: А-В. Голова ред. кол. В. Смолій. Київ: Наукова думка, 2003. С. 222.

⁴⁵ Бармак М.В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кін. XVIII – пер. пол. XIX ст.). Тернопіль: В-во «Астон», 2007. С. 241.

⁴⁶ Ibid. С. 105.

⁴⁷ ПЗСРІ. Собр. 2-е. Отд. 1. Санкт-Петербург, 1840. Т. 15. № 13465. С. 327.

⁴⁸ ПЗСРІ. Собр. 1-е. Санкт-Петербург, 1830. Т. 38. № 29125. С. 361.

⁴⁹ ПЗСРІ. Собр. 2-е. Отд. 1. Санкт-Петербург, 1840. Т. 15. № 13969. С. 738.

У Волинській губернії ця норма призвела до зіткнення інтересів у 1839 р. генерал-губернатора Д.Г.Бібікова і губернатора О.П.Маслова навколо посади городничого міста Овруч. Здійснюючи щорічну ревізію повітів губернії, волинський губернатор постфактум вперше побачив нового овручського городничого. О.П.Маслов обурився, що його думку, як найвищого місцевого управлінця, не врахували під час кадрових змін, навіть не проінформували про призначення⁵⁰. Насправді мова йшла не про «управлінську ввічливість», а про дієві важелі керівництва краєм, можливості через городничого контролювати місто. У відповідь на це одіозний Д.Г.Бібіков зауважив, що можливість самостійно призначати цих чиновників визначена на найвищому законодавчому рівні і не потребує узгоджень з губернатором. Конфлікт загострився настільки, що навіть покровительство шефа жандармів О.Х. Бенкендорфа⁵¹ не врятувало О.П. Маслова від звільнення. Таким чином окремим питанням є призначення на ці посади.

КАДРОВИЙ СКЛАД ЧИНОВНИКІВ

Політика верховної влади у сфері кадрового забезпечення корпусу городничих/поліцеймейстерів у регіоні поділялася на два періоди: до та після Листопадового повстання. Для першого характерним було пристосування імперської політики до запитів місцевої еліти заради утвердження у складному в соціетнічному плані прикордонному регіоні⁵². Для здобуття підтримки в середовищі шляхетства та заможних міщан (купців і міщан) було відновлено окремі елементи річпосполитської судової процедури, статутове право, виборність суддів, інституція адвокатури. Проте із незалежністю судів було покинчено шляхом запровадження контролю з боку Волинського головного суду та губернського правління, обов'язкового ревізійного процесу в кримінальному судочинстві тощо⁵³. Виважена політика проявлялася й у формуванні корпусу справників, які згідно «Учрежденій...» 1775 р. повинні були обиратися місцевим дворянством. Проте піти таким шляхом на Волині означало поставити керівника повіту у політичну залежність від місцевого нобілітету. Тому з 1799 р. повітових справників призначав губернатор. Лише 1802 р. на одну каденцію було повернуто виборність посадовців, та з 1816 р. за наслідками ревізії сенатора Ф.Сіверса повернулися до практики виборів, проте призначаючи з 1821 р. виконуючих обов'язки справника. Після подій 1830-1831 рр. справників призначало та

⁵⁰ Мамаев Н.И. Записки. Исторический вестник. 1901. Т. 85. С. 820-821.

⁵¹ Олександр Петрович Маслов був фаворитом О.Х. Бенкендорфа, очолював сьомий жандармський округ, а згодом виконував при ньому обов'язки чиновника з особливих доручень. З цієї посади він був переведений у Міністерство внутрішніх справ для зайняття вакансії волинського губернатора. О.Х. Бенкендорф особисто гарантував губернатору недоторканність і підтримку для «подолання інтриг, спрямованих проти нього». Однак всі сподівання були марними у суперечці з Д.Г. Бібіковим за можливості впливати на призначення городничих.

⁵² Шевчук А. Поветовые маршалы Волынской губернии (1797-1831): организация, кадровый состав, деятельность. *Vylye Gody*. 2023. № 18 (1). С. 100-114. DOI: 10.13187/bg.2023.1.100; Маркевич О. Державна служба у Волинській губернії у спогадах та оцінці сучасників (кінець XVIII – перша половина XIX століття). *Емінак*. 2020. № 2 (30). С. 45-55. DOI: 10.33782/eminak2020.2(30).405

⁵³ Шевчук А. Повітові та головні суди Правобережної України (1797-1831 рр.): улаштування, кадровий склад, діяльність. *Український історичний журнал*. 2021. Ч. 4. С. 50-64. DOI: 10.15407/uhj2021.04.050

звільняло Міністерство внутрішніх справ за поданням губернатора⁵⁴. Проте чи поширювалася гнучкість у внутрішні політиці на кадровий склад городничих / поліцмейстерів? Чи були вони військовими чи цивільними? Яким був середній термін перебування на посаді тощо? Спробуємо дати відповідь на ці запитання.

Аналіз кадрового складу городничих / поліцмейстерів Волинської губернії з 1802 до 1832 рр. (Додаток А), тобто протягом політики пошуку компромісу з локальною шляхтою, дозволяє прийти до низки висновків:

- городничі (поліцмейстери зазначені з 1806 р. у Житомирі, Дубно, Кременці і Бердичеві, 1816 р., і з 1827 р. – у Радзивилові). Ревізія сенатора Ф. Сіверса⁵⁵ призвела до повної заміни корпусу городничих / поліцмейстерів, тому це дозволяє виділити два етапи: перший – статський і другий – військовий. Під час першого (1802-1815) із 38 чиновників 33 (87%) мали цивільні чини, а з решти військових троє отримали посади з 1812 р. (житомирський поліцмейстер секунд-майор І. Ігнат'єв (1812-1816), кременецький – полковник І. Марков (1812-1815) та острозький городничий майор Й. Серпонтє (1813-1816)). Враховуючи що упродовж чотирьох років було вказано вакансії, у середньому кожен чиновник перебував на посаді по 4,6 роки (це з урахуванням переміщень між містами). Період перебування на посаді в окремому місті становив 3,3 роки. Овруцький городничий надвірний радник Д. Фалькенгаген перебував на посаді з 1802 по 1816 р. Більш показовою у плані постійних переміщень слугує кар'єра барона І. Корфа: житомирський (1803-1805), новоград-волинський (1806-1812), старокостянтинівський (1813) городничий і дубенський поліцмейстер (1814-1815); розпочавши колезьким асесором у 1810 р., отримав надвірного радника у 1813 р.

Класні чини варіювалися від титулярного до надвірного радника, хоча згідно Ст. 51 «Учреждений...» передбачалося чин 8-го класу (колезький асесор). Надвірний радник був найвищим чином (барон Августин д'Пачіолі зазначений 1802 р. титулярним радником, 1805 р. – колезьким асесором, 1810 р. – надвірним радником), найнижчим – титулярний радник. Зазначимо вищий статус городничого / поліцмейстера у цей період, адже повітовими справниками зазвичай були титулярними радниками, лише четверо отримало колезького асесора, а житомирський справник 1816 р. Андрій Рюл був надвірним радником (очевидно отримавши цей чин й у тому числі за виконання обов'язків бердичівського поліцмейстера)⁵⁶;

- під час другого етапу було змінено всіх, за винятком полковника І. Маркова, який зберіг свою посаду після 1816 р., щоправда з переводом до Луцька (1816-1819 та 1822-1829). Не вдалося встановити місць подальшого продовження служби чиновників (лише ковельський городничий тит. радник О. Нелідов продовжив службу у Таращі (Додаток Б)), хоча й очевидно, що не всі вони припинили службу. При цьому, 1816 р. острозьким городничим зазначено підсудка повітового суду

⁵⁴ Шевчук А., Маркевич О. Справник у системі управління Волинською губернією (кінець XVIII – 1860-ті рр.). *Емінак*. 2022. № 3 (39). С. 9-25. DOI: 10.33782/eminak2022.3(39).588

⁵⁵ Про те, що саме події «Волинської революції» були причиною повної заміни свідчать дані по Київській (Додаток Б) і Подільській (Додаток В) губерніях. Поліцмейстер м. Києва та городничі повітових центрів зберігали свої посади. Більш складною була ситуація на Поділлі, де частими були переміщення чиновників.

⁵⁶ Шевчук А., Маркевич О. Справник у системі управління... С. 16.

Крижановського, а по Бердичеву поліцмейстером житомирського справника надв. радника Рюла, що можна сприймати пошуком механізмів заспокоєння локальної еліти на час ревізії;

- відбулася професійна зміна: замість цивільних чиновників посади обіймали військові. За 17 років було всього 11 (17%) чиновників (з них 6 – обіймали посади по одному року) та 53 (83%) військових при вакансії 1 рік. У середньому, кожен чиновник, враховуючи переміщення, перебував на посаді 3,6 роки; період перебування на посаді в окремому місті тривав 2,6 роки. Порівнюючи зі статським періодом, тривалість зменшилася. Овруч виявився найстабільнішим у кадровому відношенні, адже капітан Ф.Мадалинський перебував з 1818 по 1829 рр. З інших чиновників зазначимо кар'єру відставного капітана І.Лашевського (острозький (1818-1819), луцький (1820-1821), ковельський (1822-1832) городничий). З цивільних зауважимо на службу надвірного радника І.Ціліакуса, кременецького поліцмейстера (1818-1826), який з 1825 р. зазначений колезьким радником, а протягом 1807-1808 рр. був бердичівським поліцмейстером. Військові чини варіювалися від поручика до полковника, причому це абсолютно не впливало на тривалість перебування на посаді. Після Листопадового повстання практика другого періоду щодо перебуванні та призначення городничими / поліцмейстерами військових збереглася.

Однією з найбільших проблем російської влади у Правобережній Україні була корупція цих новоприбулих чиновників. Вона набула таких розмірів, що гальмувався в цілому процес інтеграції регіону. Наприклад, у Бердичеві відбулося викриття цілої контрабандної мережі, яка замикалася на городничому Кильчевському, який облаштував склад у власному маєтку. Саме тому будь-які розшуки контрабандних товарів зазнавали невдачі, бо і тінь підозри не падала на найвищого поліцейського Бердичева, відзначеного державним орденом святої Анни. Викриття відбулося, коли це стало зачіпати майнові інтереси найбагатших бердичівських купців, які конкурували з австрійськими. Зводячи ще й особисті рахунки, донощик надав неспростовні докази повіреному губернатору в обхід городничого. Лише завдяки порушенню протоколу слідства і таємничості навіть від поліції, вдалося розкрити справу⁵⁷.

25 грудня 1862 р. в рамках реформи повітової поліції у функціонуванні городничих була поставлена остаточна крапка. Повітова та міська поліція об'єднувались під управлінням повітового справника. Інститут городничого ліквідувався повністю, а поліцмейстери залишались у містах, які спеціальними указами зберігали окрему від повітів поліцію⁵⁸.

Висновки

Упродовж першої половини ХІХ ст. верхня влада шукала дієвих механізмів управління містами з огляду на їх зростаючу роль в економічному житті імперії. Результатом стало прийняття цілої низки законів, які регулювали функції городничого / поліцмейстера та підходи до їх призначення. Вони мали широкі повноваження у сферах міського будівництва, забезпечення продовольством, боротьбі з епідеміями, але переважаючими завжди були поліцейські функції.

⁵⁷ Маркевич О.В. Поліцейське управління в Бердичеві у першій половині ХІХ ст. *Науковий збірник Велика Волинь*. 2016. Вип. 54. С. 195.

⁵⁸ ПЗСРІ. Собр. 2-е.Отд. 2. Санкт-Петербург, 1863. Т. 37. № 39087. С. 588.

Врешті, було прийнято рішення про реорганізацію місцевої поліції, в якій городничому не знайшлося місця, на відміну від поліцмейстера, потреби в якому обґрунтовувалися неоднаковим розвитком міст. У внутрішніх губерніях такі (поліцмейстерські) призначення були екстраординарними, на відміну від Волинської губернії, де управління містами потребували особливого нагляду з боку влади, зважаючи на приватновласницький характер повітових центрів і чисельного розташування військових, що вимагали додаткового контролю з боку влади. Саме в інтеграційних намірах цим чиновникам відводилась ключова роль – найширші повноваження у місті, найближчі до населення, особливо там, де не було ні магістрату, ні міських дум. Це відобразилося на кадровому забезпеченні корпусу городничих / поліцмейстерів. У рамках проведення імперської політики виділимо два етапи: до сенаторської ревізії Ф. Сіверса на посадах перебували статські чиновники, а після неї – колишні військові. Тривалість служби у різні періоди коливалась від 3,3 до 4,6 років. Щоб чиновник не «засиджувався» на одному місті та не «обростав» знайомствами, влада вдавалась до частих кадрових перестановок. За допомогою інституту городничих / поліцмейстерів верховна влада та місцеві адміністратори контролювали ситуацію у містах.

REFERENCES

- Barmak, M.** (2007). *Formuvannia vladnykh instytutstii Rossiiskoi imperii na Pravoberezhnii Ukraini (kin. XVIII – per. pol. XIX st.)* [Formation of the power institutions of the Russian Empire in the Right-Bank Ukraine (end of the 18th – first half of the 19th century)]. Ternopil: «Aston» [in Ukrainian].
- Biliavska, O.** (2016). Reformy pravookhoronnykh orhaniv Kyeva v umovakh narostannia revoliutsiinoho ta natsionalnoho rukhiv u poreformeni period druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The Reform of Law-Enforcement Agencies in Kyiv in Terms of Growth and National Revolutionary Movement in the Post-Reform Period of Second Half 19th – Early 20th Ct.]. *Storinky istorii*, 41, 53-66 [in Ukrainian].
- Biriukova, A.** (2020). Gorodnichie i politsmeistery Samary (1780-e – nachalo 1860-kh godov) [Governors and chiefs of police of Samara (1780s – early 1860s)]. *Sovremennaiia nauchaia mysl'*, 6, 25-38. DOI: 10.24412/2308-264X-2020-6-25-38 [in Russian].
- Biriukova, A.** (2019). Gorodnichie kak professional'naya gruppa: ot literaturnykh obrazov k realiyam provincial'noy povsednevnosti v doreformennoy Rossii [Governors as a professional group: from literary images to realia of provincial everyday life in pre-reform Russia]. *Manuskript*, 12 (1), 27-32. DOI: 10.30853/manuskript.2019.1.5 [in Russian].
- Danilewiczowa, M.** (1931). Życie literackie Krzemieńca w latach 1813-1816 [The literary life of Krzemieniec in the years 1813-1816]. *Rocznik Wołyński*, 2, 128-142 [in Polish].
- Dolgorukii, I.** (1870). *Dnevnik puteshestviia v Kiev 1817 g.* [Diary of a trip to Kyiv]. Moskva [in Russian].
- Emelin, S. & Khakimov, S.** (2018). Istoriko-pravovye aspekty stanovleniya i deiatel'nosti instituta gorodnichikh v Rossiiskoi imperii v kontse XVIII – v pervoi polovine XIX vv. [Historical and legal aspects of the formation and activities of the institute of governors in the Russian Empire at the end of the 18th – in the first half of the 19th centuries]. *Uridicheskaiia nauka istoriia i sovremennost*, 5, 66-76 [in Russian].
- Evtekhov, R.** (2017). Organizatsiia i rol gorodskoi politzii v sisteme upravlencheskikh institutov Zabaikalskoi oblasti XVIII – nachalo XX vv. [The organization and role of city police in system of administrative institutes of the Transbaikal region XVIII – the beginnings of the 20th centuries]. *Sibirskaiia ssylka*, 8 (20), 143-159 [in Russian].
- Hal, B.** (2013). Komplektatsiia kadrov horodnychykh Malorosiiskoi hubernii [The staffing of city police of Marorussian gubernia]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*, 6, 308-316 [in Ukrainian].
- Hal, B.** (2013). Nizhynski politseiski sluzhbovtsi kintsia XVIII – pershoi polovyny XIX st. [Nizhyn police officers of the end of 18th – the first half of 19th century]. *Nizhynska starovyna*, 15 (18), 29-46 [in Ukrainian].
- Hlyz, Yu.** (2019). *Kyivska miska дума: rozbudova modernoho mista* [Kyiv City Duma: building a modern city]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].

- Karlina, O.** (2007). Konflikt mizh tradytsiinyi miskoho samovriaduvannia i systemoiu miskoho upravlinnia na Volyni naprykintsi XVIII – pershykh desiatylittiakh XIX st. [The conflict between the traditions of city self-government and the system of city management in Volyn at the 18 – the first decades of the 19th century]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii*, 7, 280-289 [in Ukrainian].
- Karlina, O.** (2013). Sotsialna struktura naselennia mist i mistechok Volynskoi hubernii naprykintsi XVIII stolittia [Social structure of the Volhynian gubernia towns and burghs at the end of 18th century]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii*, 10, 97-114 [in Ukrainian].
- Konovalov, I.** (2017). Sibirskaia politseiskaia biurokratiia v gosudarstvennom apparate absoliutizma v pervoi polovine XIX v. [Siberian police bureaucracy in the state apparatus of Absolutism in the first half of the 19th century]. *Vestnik RUDN Serii Istorii Rossii*, 16 (3), 400-413. DOI: 10.22363/2312-8674-2017-16-3-400-413 [in Russian].
- Mamaev, N.** (1901). Zapiski [Notes]. *Istoricheskii vestnik*, 86, pp. 46-72, 428-470, 864-883 [in Russian].
- Markevych, O.** (2016). Politseiske upravlinnia v Berdychevi u pershii polovyni XIX st. [The police department in Berdychev in the first half of the 19th century]. *Naukovyi zbirnyk Velyka Volyn*, 54, 189-195 [in Ukrainian].
- Markevych, O.** (2016). Derzhavna sluzhba u Volynskii hubernii u spohadakh ta otsyntsi suchasnykhiv (kinets XVIII – persha polovyna XIX stolittia) [Civil Service in Volyn Province in Memories and Assessments of Contemporaries (Late 18th – First Half of the 19th Century)]. *Eminak*, 2 (30), 45-55. DOI: 10.33782/eminak2020.2(30).405 [in Ukrainian].
- Lesnycha, P.** (2019). *Povsiakdenne zhyttia miskykh poselen Volynskoi hubernii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.* [The everyday life of urban settlements of Volyn province during the second half of the 19th – early 20th centuries]. Lutsk [in Ukrainian].
- Petrovsky-Shtern, Y.** (2019). *Shtetl: zolota doba yevreiskoho mistechka* [Shtetl: the golden age of the Jewish town]. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Pravikov, F.** (1806). *Pamjatnik iz zakonov, rukovodstvujushhij k poznaniu dolzhnostej, vozlozhennye na mesta i na obretajushhij v nih sobrannyj trudam* [Extracts from the laws, leading to the knowledge of the positions assigned to the places and to those who find in them the collected works]. Moskva: Senatskaja tipografija u S. Selivanovskago [in Russian].
- Pryshchepa, O.** (2010). *Mista Volyni u druhoi polovyni XIX – na pochatku XX st.* [The cities of Volhyn in the second half of the 19th and early 20th centuries]. Rivne: PP DM [in Ukrainian].
- Shandra, V.** (2016). *Mishchanski orhany stanovoho samovriaduvannia v Ukraini (kinets XVIII – pochatok XX st.)* [Burgher government authorities of social classes municipality in Ukraine (the end of 18th – the beginning of 20th centuries)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- Shevchuk, A. & Markevych, O.** (2022). Spravnyk in Volyn Province Administrative System (end of the 18th century – 1860s)]. *Eminak*, 3 (39), 9-25. DOI: 10.33782/eminak2022.3(39).588 [in Ukrainian].
- Shevchuk, A.** (2021). *Povitovi ta holovni sudy Pravoberezhnoi Ukrainy (1797-1831 rr.): ulashtuvannia, kadrovyy sklad, diialnist* [District and main courts in Right-Bank Ukraine (1797-1831): arrangement, staffing and activities]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 50-64. DOI: 10.15407/uhj2021.04.050 [in Ukrainian].
- Shevchuk, A.** (2023). *Povetovye marshaly Volynskoi gubernii (1797-1831): organizatsiia, kadrovyyi sostav, deiatelnost* [District (Povitovi) Marshals of Volyn Governorate (1797-1831): Arrangement, Staffing and Activities]. *Bylye Gody*, 18 (1), 100-114. DOI: 10.13187/bg.2023.1.100 [in Russian].
- Skrypnyk, A.** (2017). *Vplyv rosiiskoi viiskovoi prysutnosti u Pravoberezhnii Ukraini na inkorporatsiiu rehionu naprykintsi XVIII – seredyny 60-kh rr. XIX st.* [The impact of Russian military presence in Right-bank Ukraine on the incorporation of the region in the late 18th cent. – middle of the 1860s]. Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- Smolii, V. & Reient, O. (Eds.)** (2019). *Vid muriv do bulvariv: tvorennia modernoho mista v Ukraini* (kinets XVIII – pochatok XX st.) [From walls to boulevards: the creation of a modern city in Ukraine (late 18th – early 20th century)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- Snapkoŭski, Ju.** (2013). *Politsmeistery i gorodnichie Vitebskoi gubernii veterany antinapoleonovskikh vojn nachala XIX veka* [Police chiefs and mayors of the Vitebsk province are veterans of the anti-Napoleonic wars of the early 19th century]. *Viciebskija starażytnašci: Materyjały navukovykh kanfierencyj*. Minsk, 179-183 [in Russian].
- Szwed, R.** (2010). *Kultura i tożsamość wschodniego pogranicza Polski* [Culture and identity of the eastern borderland of Poland]. *Sprawy Narodowościowe. Seria Nova*, 36, 51-76 [in Polish].

- Vermenych, Ya.** (2003). Berdychiv [Berdychiv]. In **Smolii, V. (Ed.)**. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 1, p. 222). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Vermenych, Ya.** (2011). *Istorychna urbanistyka v Ukraini: teoriia mistoznavstva i metodyka litchyslennia* [Historical Urban Studies in Ukraine: Urban Theory and Methods of Calculus]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- Zhukovich, P.** (1914). Upravlenie i sud v Zapadnoi Rossii v tsarstvovanie Ekateriny II [Management and court in Western Russia in the reign of Catherine II]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia*, 51, 29 [in Russian].

Надійшла до редакції / Received: 26.01.2023

Схвалено до друку / Accepted: 02.10.2023

Додаток А
Городничі Волинської губернії (1802-1832)*

№	Місто	1802 р.	1803 р.	1804 р.	1805 р.	1806 р.**	1807 р.	1808 р.
1	Житомир	майор Й. Шафінський	кол. асес. барон І. Корф	надв. радн. П. Ходоровський	надв. радн. П. Ходоровський	Вакансія	кол. асес. К. Янкович	
2	Овруч		надв. радн. Д. Фалькенгаген					
3	Новоград- Волинський	тит. радн. П. Кнутцен	тит. радн. П. Кнутцен	тит. радн. П. Кнутцен	тит. радн. П. Кнутцен	тит. радн. Ф. Теїх	тит. радн. Ф. Теїх	тит. радн. Ф. Теїх
4	Заслав	тит. радн. І. Василевський	тит. радн. І. Василевський	тит. радн. І. Василевський	тит. радн. І. Василевський	тит. радн. І. Василевський	тит. радн. І. Василевський	тит. радн. І. Василевський
5	Острог	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі
6	Рівне	кол. асес. Я. Китовський	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі
7	Луцьк	капітан М. Чуйкевич	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі
8	Володимир	кол. асес. Ф. Мохановський	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі
9	Ковель	кол. асес. П. Ходоровський	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі	тит. радн. барон А. д'Пачюлі
10	Дубно	надв. радн. Дмитро Кудрявцов	тит. радн. Є. Лугавінов	тит. радн. Є. Лугавінов	тит. радн. Є. Лугавінов	тит. радн. Є. Лугавінов	тит. радн. Є. Лугавінов	тит. радн. Є. Лугавінов
11	Кременець	тит. радн. Дмитро Кудрявцов	тит. радн. Дмитро Кудрявцов	тит. радн. Дмитро Кудрявцов	тит. радн. Дмитро Кудрявцов	тит. радн. Дмитро Кудрявцов	тит. радн. Дмитро Кудрявцов	тит. радн. Дмитро Кудрявцов
12	Старокостян- тинів	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов
13	Бердичів	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов
14	Радзиви́лів***	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов	тит. радн. Ф. Федцов

* Месцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от Рождества Христова. [1802-1804]: 1802 р. – С. 264-269; 1803 – С. 300-305; 1804 – С. 41-46; Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова: В 2-х ч. Ч. 2: содержащая в себе роспись чиновным особам, в губерниях обитающим. [1805-1832]: 1805 р. – С. 320-325; 1806 – С. 465-474; 1807 – С. 486-495; 1808 – С. 476-486; 1809 – С. 448-458; 1810 – С. 462-472; 1811 – С. 470-480; 1812 – С. 487-499; 1813 – С. 485-498; 1814 – С. 499-512; 1815 – С. 488-500; 1816 – С. 496-506; 1817 – відсутній том; 1818 – С. 515-525; 1819 – С. 518-528; 1820 – С. 531-543; 1821 – С. 530-542; 1822 – С. 393-401; 1823 – С. 413-422; 1824 – С. 428-436; 1825 – С. 441-450; 1826 – С. 459-467; 1827 – С. 473-481; 1828 – С. 478-487; 1829 – С. 502-511; 1830 – С. 378-385; 1831 – С. 383-391; 1832 – С. 389-396.

** з 1806 по 1832 рр. по м. Житомир, Дубно, Кременець і Бердичів було запроваджено посаду поліцейстера.

*** Посаду поліцейстера запроваджено 1816 р.

Продовження додатку А

№	1809 р.	1810 р.	1811 р.	1812 р.	1813 р.	1814 р.	1815 р.
1		кол. асес. К. Янкович			секунд-майор І. Ігнат'єв		
2		надв. радн. Д. Фалькенгаген					
3		кол. асес. барон І. Корф			надв. радн. Ф. Яганов		
4		тит. радн. І. Міркалов		тит. радн. О. Нелідов	майор Й. Серпонтє		
5	кол. асес. П. Берташевич	кол. асес. К. Зелепуха					
6	надв. радн. барон А. д'Пачіолі	тит. радн. О. Голеніщєв-Кутузов					
7	тит. радн. Соколовський	надв. радн. Ількевич					
8	тит. радн. О. Нелідов	кол. асес. К. Янкович					
9		тит. радн. Ф. Тейх			тит. радн. О. Нелідов		кол. асес. І. Шляхтин
10		надв. радн. Лука Демінський					
11	надв. радн. П. Пригоровський	полковник І. Марков					
12		кол. асес. Ф. Яганов			надв. радн. барон І. Корф		надв. радн. Л. Демінський
13		кол. асес. П. Мусман			тит. радн. І. Міркалов		
14							

Продовження додатку А

№	1816 р.	1818 р.	1819 р.	1820 р.	1821 р.	1822 р.	1823 р.
1	майор І. Ізнат'єв	майор В. Пжебишевський	майор М. Білобравнін	в. о. кол. асес. М. Кіянов		в. о. відст. поручник Й. Ілницький	
2	надв. радн. Даніло Фалькенгаген	в. о. капітан Франц Мадалинський					
3	відст. капітан Подвишанський	в. о. відст. майор М. Білобравнін		в. о. відст. капітан Ф. Шнекель		в. о. відст. штабс-капітан Я. Єдржевський	
4	майор Й. Серпенте	штабс-капітан Студницький	полковник А. Кишкин	в. о. ротмістр К. Шаулінський	в. о. відст. кап. Студницький	відст. кап. Т. Білинецький	
5	в. о. підсудок повітового суду Крижановський	капітан І. Лашевський	в. о. відст. кап. М. Студницький	майор Ф. Ганичев	тит. радник Є. Нолькен	відст. поручник Г. Свистунов	
6		майор Ф. Ганичев		в. о. відст. кап. Студницький	в. о. ротмістр К. Шаулінський	відст. кап. Добржинський	
7		полковник І. Марков	капітан І. Лашевський	полковник І. Марков			
8	в. о. відст. штабс-капітан Мадалинський	майор І. Малонін	штаб-ротмістр М. Галузін	в. о. відст. майор М. Білобравнін			
9		тит. радник Є. Нолькен****		капітан І. Лашевський			
10	в. о. майор Галаган	підпоручник А. Фрідеріхс	ротмістр К. Шкулинський	відст. ротмістр І. Гутовський			
11	майор Карл Мертенс	надв. радник І. Ціліакус					
12	надв. радн. Л. Демінський	штабс-капітан (ротмістр) С. Подвишанський		підпоручник В. Злотницький		в. о. відст. штабс-ротмістр І. Хронтовський	
13	в. о. житомирс. земс. справник надв. радн. Рюл	в. о. кол. асес. М. Кіянов		підпоручник А. Фрідеріхс			
14	в. о. штабс-капітан Аржевітінов	в. о. надв. радн. М. Кіянов					

**** з 1808 по 1813 рр. був справником у Рівненському повіті.

Продовження додатку А

№	1824 р.	1825 р.	1826 р.	1827 р.	1828 р.	1829 р.	1830 р.	1831 р.	1832 р.
1	в. о. відст. підполковник І. Трунев	відст. підполковник В. Заборовський	відст. підполковник В. Заборовський	відст. підполковник В. Заборовський	відст. підполковник В. Заборовський	відст. підполковник І. Котковський	відст. підполковник І. Котковський	відст. підполковник І. Котковський	підполковник О. Голеніщев-Кутузов
2	в. о. надв. радн. М. Кіанов	в. о. відст. поручник І. Стройновський	капітан Ф. Мадалинський	капітан Ф. Мадалинський	капітан Ф. Мадалинський	капітан Ф. Мадалинський	відст. підполковник Є. фон Ессен	в. о. відст. підполковник П. Жилинський	відст. підполковник М. Надикт-Резунов
3	в. о. надв. радн. М. Кіанов	в. о. відст. поручник І. Стройновський	відст. штабс-капітан П. Недзведський	в. о. підпоручник А. Фрідеріхс	в. о. відст. майор Є. Енkelіч	в. о. відст. майор Є. Енkelіч	в. о. відст. майор Є. Енkelіч	в. о. відст. майор Є. Енkelіч	відст. підполк. Борейша
4			відст. капітан Т. Білицейкий						
5		відст. поручник Г. Свистунов				в. о. тит. радн. Г. Компомаре	відст. майор М. Надикт-Резунов	відст. майор М. Надикт-Резунов	в. о. відст. штабс-капітан Я. Франже
6	в. о. відст. майор Ф. Бріннін	в. о. відст. кап. Ф. Шнекель	відст. підполковник М. Хилинський				відст. підполковник М. Хилинський	титул. радн. Пелловський	підпоручник А. Фрідеріхс
7		полковник І. Марков					відст. підполковник Хобржинський	відст. підполковник М. Хилинський	
8	в. о. відст. майор М. Белобраєнін	в. о. відст. підполковник Венцевич	майор О. Хотяїнцов	відст. капітан Соколов		відст. поручник В. Шкляревич			
9		відст. капітан І. Лашевський							
10		відст. ротмістр І. Гутовський				в. о. відст. підполковник П. Жилинський		Вакансія	8-го класу Ронецький
11		відст. радник Іван Цілякус				відст. капітан О. Голеніщев-Кутузов		в. о. надв. радник Удовік	в. о. відст. майор Симантовський
12	в. о. відст. штабс-ротмістр Хронтовський	відст. кап. М. Студницький							
13	підпоручник А. Фрідеріхс	в. о. штабс-капітан Й. Парадовський	відст. майор О. Хотяїнцов		відст. майор А. Андржейкович		в. о. штабс-капітан Третьяков		
14			поліц. чиновник губ. секр. Р. Андржейкович		поліц. чиновник відст. майор Забелін				

..... 1825 р. отримав чин колезького радника (!)

..... 1812-1815 рр. рівненським городничим був титулярний радник Олександр Васильович, цього ж року був поліцеймейстером його однофамільць - Олександр Іванович.

Додаток Б
Городничі Київської губернії (1815-1816, 1818)*

№	Місто		1815 р.	1816 р.	1818 р.
1	Київ	поліц.	полковник М. Сталінський		
2	Васильків	городничий	кол. асесор І. де Віллерс		
3	Богуслав	городничий	надв. радник О. фон Брунов		
4	Радомишль	городничий	тит. радник А. Шумаков		
5	Махнівка	городничий	кол. радник П. Єфимович		
6	Сквира	городничий	вакансія		підполковник Г. Клозерман
7	Липовець	городничий	кол. асесор Ю. Гільдебрант		
8	Тараща	городничий	надв. радник І. Сафонов		тит. радник О. Нелідов**
9	Звенигород	городничий	надв. радник Я. Мілонін		
10	Умань	городничий	кол. радник Ф. Біласапуло		
11	Черкаси	городничий	кол. асесор (1818 р. надв. радник) Ф. Бодров		
12	Чигирин	городничий	відставний майор Доманський		підполковник Г. Кондратьєв

* Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от Рождества Христова. 1815 – С. 370-378; 1816 – С. 370-378; 1817 – відсутній том; 1818 – С. 385-394.

** 1813 р. був ковельським городничим.

Додаток В
Городничі Подільської губернії (1815-1816, 1818)*

№	Місто		1815 р.	1816 р.	1818 р.
1	Кам'янець-Подільський	поліцеймейстер	надв. радник П. фон Рикгоф	штабс-ротмістр І. Хронетовський	підполковник П. Ємельянов
2	Проскурів	городничий	штабс-ротмістр І. Хронетовський	кол. секретар Т. Несакевський	
3	Летичів	городничий	надв. радник М. Левицький		
4	Літин	городничий	відставний майор Я. Аксьонов		
5	Вінниця	поліцеймейстер	підполковник П. Ємельянов		штабс-ротмістр І. Хронетовський
6	Брацлав	городничий	надв. радник Я. Воскобойников	поручник Д. Аксьонов	
7	Гайсин	городничий	тит. радник С. Янушевський		
8	Ольгопіль	городничий	в.о. надв. радник барон Депачалі	капітан І. Редлен	
9	Балта	поліцеймейстер	кол. секретар Т. Несакевський	надв. радник П. фон Рикгоф	
10	Ямпіль	городничий	в.о. відставний капітан П. Сеправський	не зазначено	
11	Могилів	поліцеймейстер	кол. асесор М. Кузьмінський	тит. радник І. Істоплінніков	
12	Ушиця	городничий	тит. радник К. Тізенгаузен		
13	Бар	поліцеймейстер	в.о. відставний поручик П. Михайловський	надв. радник С. Неєлов	
14	Хмільник	поліцеймейстер	тит. радник М. Літайновський		
15	Тульчин	поліцеймейстер	відставний капітан Б. Буткевич		відсутнє містечко

* Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от Рождества Христова [1802-1804]: 1815 – С. 476-485; 1816 – С. 484-493; 1817 – відсутній том; 1818 – С. 504-512.